

DALIA GARGASAITĖ

SOCIALIZMO PROPAGUOTOJO KAROLIO RUTKAUS LEIDYBINĖ VEIKLA JAV 1905—1910 m.

Jungtinėse Amerikos Valstijose XX a. pradžioje tarp lietuvių ėmė sparčiai plisti socializmo idėjos. 1905 m. gegužės 21 d. Niuarke, Niudžersio valstijoje, buvo įkurta Lietuvių socialistų partija Amerikoje, nuo 1907 m. pavadinta Lietuvių socialistų sąjunga (LSS). Ir pati sąjunga, ir jos nariai individualiai leido knygas ir periodinius leidinius. Sąjunga leido laikraštį „Kova“ (Filadelfija, Pen.), socializmo teorijos laikraštį „Naujoji gaidynė“ (1916—1917 m.)¹.

Garsus socializmo idėjų propaguotojas buvo Karolis Rutkus — „Kovos“, „Vienybės lietuvininkų“ bendradarbis, vienas iš socialistų partijos Amerikoje įkūrėjų. Jis gimė XIX a. pabaigoje Seinų apskrityje, Kudrėnų valsčiuje, Gudonių kaime. Žinoma, kad 1904—1905 m. gyveno Klivlende, vėliau įsigijo knygų ir įvairių prekių parduotuvę Pitsburge. Spėjama, kad jis mirė apie 1939 m.

K. Rutkaus leidybiniė veikla prasidėjo 1904 m. Tais metais pasirodė jo sudaryta ir iš angliškų šaltinių išversta knygelė „Socialistų platforma“ (leidimo vieta nežinoma), išdėstyta tarptautinėje Socialistų partijos konvencijoje 1904 m. gegužės 5 d. Taip pat 1904 m. išėjo K. Rutkaus išversti atsišaukimai „Kapitalistų bankietas“, „Kas yra socializmas“, „Nelaisviai, elgetos, dykduoniai, paleistuvės“ ir kt.² Vėliau K. Rutkus įsigijo spaustuvėlę savo išverstoms ir parengtoms knygoms spausdinti. Iki to leidiniai buvo spausdinami kitose spaustuvėse. „Pagal svetimus autorius“ K. Rutkaus parengta knygelė „Agitatorius“ buvo išspausdinta „Kovos“ spaustuvėje 1906 m. Ji sudarė „Socialisto knygynėlio“ serijos trečiąjį numerį. Knygelei pasirodžius, socialistų veikėjas F. J. Bagočius atkreipė partijos narių dėmesį, kad pinigai šiam leidiniui buvo renkami per „Kovos“ laikraštį, o leidėjas nurodytas ne Lietuvių socialistų partija Amerikoje, kaip esą turėtų būti, o parašyta, kad „išleista kaštais lietuvių darbininkų Amerikoje“³. Jo nuomone, už gautą pelną būtų galima išspausdinti kitų knygelių. Mat „Kova“ laikėsi tik iš prenumeratorių ir skelbimų.

Atsakydamas į tuos kaltinimus, K. Rutkus aiškinosi, kad partijos nenuskriaudė, nes sugalvojo knygelę išleisti partijos nesiklauses ir ne ji jam pinigų davė. Knygos leidimui aukėjo geros valios draugai, kurių dauguma net partijai nepriklausė, tad R. Rutkus stebisi: „Kaipgi partija galėtų tat prisavīt tokj darbą, kuris ne jos kaštais padarytas.“⁴ Toliau jis paaikšino, kad už skelbimus redakcijai buvo atlyginta.

¹ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. T. 6. V., 1980. P. 536.

² Lietuvos TSR bibliografija. A serija. V., 1985—1989. T. 1—2. 1862—1904, jr. 1465, 1496, 2506, 2645, 2998 3544.

³ Bagočius F. J. Atviras į draugus // Kova. 1906. Gruod. 14 (Nr. 50). P. 397—398.

⁴ Rutkus K. Neapmastyta kritika // Kova. 1906. Saus. 4 (Nr. 1). P. 9.

Socialistinio turinio atsišaukimų ir knygelių spausdinimas nebuvo pelningas. Nors F. Bagočius ir priekaištauja K. Rutkui, kad jis pelnosi iš leidimo, bet pastarasis rašo, kad patiria tik nuostolius. Tačiau K. Rutkus vis tiek neatsisakė skleisti socializmo idėjų. Knygelėje „Kaip aš tapau milijonierium“, kurią „pagal W. A. Corey sutaisė K. Rutkus“, beletristinė forma aiškinama, kaip pralobti. Bet tai tik forma, o turinys rodo ką kita: darbininkas niekad milijonieriumi netaps.

K. Rutkus „Kovos“ laikraštyje paskelbė savo ketinimą išversti ir išleisti keletą knygų. Čia jis nurodė keturias angliškas knygas, kurias jis žada versti į lietuvių kalbą, ir kreipėsi į tuos skaitytojus, kurie gal jau turi ką nors parengę ar ketina rengti, ir prašo pranešti redakcijai, kad nebūtų bereikalingo darbo⁵.

K. Rutkus nusprendė tas knygeles išleisti periodinio leidinio pavidalu. Taigi 1910 m. pasirodė „Teisybės“ žurnalėlio pirmasis numeris, kurio viršelyje pateikti šitokie duomenys: „Metai I. Liepa-Rugpjūtis-Rugsėjis 1910 m. No. 1. Trimėnesinė lietuvių darbininkų brošiūrėlė“. Taigi jis apivaldintas kaip knygos ir žurnalo hibridas⁶.

Iš tikrųjų šiame žurnalo numeryje buvo išspausdinta knygelė „Tikėjimo žiedai“, kurią „pagal angliškus raštus sutaisė ir išleido K. Rutkus“. Pratarinėje jis rašo: „Aš sumaniau perijodiškai išleidinėt knygutes (brošiūras) po antgalviu: „Teisybė“ ir jei kas norės, galės iš kalno prenumeruoti visas keturias knygutes“, nurodo, kad kiekvienos knygutės apimtis būsianti nuo 20 iki 70 puslapių, kaina — nuo 8 iki 20 centų. Leidėjo nuomone, šitaip knygeles leisti būtų paprasčiau. Pratarinė parašyta 1910 m. birželio 18 d. Knygelę sudaro minčių rinkinys (iš viso 20 p.), pavyzdžiui: „Teisybė — tai geriausia religija visiems“. Leidinys išspausdintas „Dilgelių“ spaustuvelyje Pitsburge (Pensilvanijos valstija).

Antrą „Teisybės“ numerį sudarė knygelė „Žmonės ir mulai“, kurią „pagal V. F. Ries sutaisė Dievo vaikas“. Joje aiškinamas kapitalistinės santvarkos netobulumas, darbininkų išnaudojimas, žeminantis moterų darbas, nelygiatėsiškumas ir pan. Gale išspausdintoje finansinėje ataskaitoje nurodyta, kad prenumeratos suplaukė „keli šimtai“. Čia pat skyrelyje „Nuo išleistuvės“ leidėjas rašo, kad „Teisybė“ atsirado netikėtai, nes kitiems leidėjams duoti spausdinti knygas buvo įvairių kliūčių. Antrasis numeris buvo išspausdintas K. Rutkui priklausančioje „Teisybės“ spaustuvelyje.

Trečiasis numeris, kurį sudarė knygelė „Kas reikalinga žinot“, išėjo 1911 m. Autorius pasirašė Suktur Silorak (tai anograma — atvirkščiai sudėtos pavardės ir vardo raidės). Čia rekomenduojama skaityti knygeles „Agitatorius“, „Kaip aš tapau milijonierium“, „Teisybės“ numerius.

---

⁵ Rutkus K. Pranešimas draugėms ir draugams // Kova. 1907. Rugp. 30 (Nr. 34). P. 531.

^x Nacionalinės bibliografijos rodyklių rengimo praktikoje susilieja du daiktai: knyga ir periodika. Laikomasi šitokios nuostatos: jei periodi jame leidinyje (pvz., „Dirvos“ žurnale) yra išspausdinta viena arba dvi knygos, tas jo numeris įtraukiamas ir į knygų bibliografinę rodyklę. Todėl, apžvelgiant K. Rutkaus leidinius, minėti atvejai nagrinėjami ir kaip periodikos istorijos, ir kaip knygos istorijos dalykas. Jei žurnale išspausdinti daugiau negu du rašiniai, tai į knygų rodykles toks numeris neįtraukiamas.

Ketvirtojo „Teisybės“ numerio pratarmėje K. Rutkus pranešė, kad „Teisybė“ bus leidžiama dažniau — kas du mėnesiai; taigi per metus išeis 6 knygutės. Čia jis išreiškia viltį, kad „Teisybės“ leidimui susitvers „Koo-peratyvija“, kuri nori įsteigti E. St. Louis, H. gerą spaustuvejį.

Bibliografijos ir knygotyros centro duomenimis, „Teisybė“ ėjo 1910—1913 m. Tai labai retas leidinys. Jo egzempliorių turi Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto, Istorijos instituto bibliotekos, Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Rokiškio kraštotyros muziejus bei Bibliografijos ir knygotyros centras.

Yra žinių dar apie K. Rutkaus parengtus ir išleistus leidinėjus. Tai Dž. Spargo išverstas tekstas „Kas tai yra socializmas“ (Filadelfija, 1906. 4 p.), atsišaukimas „Broliai darbininkai“ (1905. 1 p.)⁶ ir atsišaukimas „Į darbininką ant gatvės“⁷.

Socialistų veikėjas K. Rutkus 1905—1910 m. iš viso išleido 9 leidinėjus, kurie įeina į knygų produkciją, įskaitant ir „Teisybės“ žurnaliuką, ėjusį 1910—1913 m. Knygelės daugiausia išverstos iš anglų kalbos ir jo parengtos. Dėl nesutarimų su Lietuvos socialistų sąjunga Amerikoje K. Rutkus ėmėsi savarankiškos leidybinės veiklos.

Bibliografijos ir
knygotyros centras

Įteikta spaudai
1993 m. sausio mėn.

DALIA GARGASAITĖ

**PUBLICATIONS OF THE PROPAGATORS OF SOCIALIST IDEAS,
1905—1910**

S u m m a r y

The article describes one of the founders of the Lithuanian Socialists' Union in USA (1905), book publisher K. Rutkus. By the year 1904 he has already produced, translated and issued 6 publications. During the period 1905—1910 he has published 9 books and proclamations that he himself prepared and translated. In 1910, since he became an owner of a small printing house, he started as an independent publisher, took up publishing the periodical „Teisybė“ (1910—1913) and other books of socialist contents.

⁶ Nauja knygų krautuve // Kova. 1905. Geg. 9 (Nr. 1). P. 7.

⁷ „C. komitetas nusprendė...“ // Kova. 1907. Kovo 1. (Nr. 8). P. 118 (Partijos veikalai).